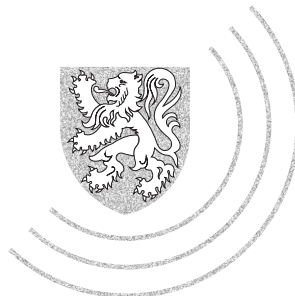

V L A A M S   P A R L E M E N T

Zitting 2003-2004

14 april 2004

VOORSTEL VAN DECREET

– van de heer André-Emiel Bogaert –

**houdende wijziging van de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen,
met het oog op de afschaffing van de stemplicht**

HOORZITTING

VERSLAG

**namens de Commissie voor Binnenlandse Aangelegenheden, Huisvesting en Stedelijk Beleid
uitgebracht door mevrouw Anny De Maght-Aelbrecht**

Samenstelling van de commissie :

Voorzitter : de heer Jan Penris.

Vaste leden :

de heer Bart De Smet, mevrouw Veerle Heeren, de heren Boudewijn Laloo, Mark Van der Poorten ;

mevrouw Anny De Maght-Aelbrecht, mevrouw Dominique Guns, de heren Cis Schepens, Francis Vermeiren ;

mevrouw Hilde De Lobel, de heren Jan Penris, Christian Verougstraete ;

de heren Carlo Daelman, Marcel Logist ;

mevrouw Vera Dua ;

de heer Dirk De Cock.

Plaatsvervangers :

mevrouw Sonja Becq, de heren Carl Decaluwe, Erik Matthijs, Jan Verfaillie ;

de heren Julien Demeulenaere, Peter Gysbrechts, Patrick Lachaert, Stefaan Platteau ;

de heer Filip Dewinter, mevrouw Marijke Dillen, de heer Frans Wymeersch ;

de heer Dany Vandenbossche, mevrouw Josée Vercammen ;

mevrouw Ann De Martelaer ;

de heer Jan Loones.

Zie :

1962 (2003-2004)

– Nr. 1 : Voorstel van decreet

INHOUD

	Blz.
1. Uiteenzetting van de heer Jaak Billiet	4
2. Uiteenzetting van de heer Johan Ackaert	6
3. Uiteenzetting van de heer Bart Maddens	10
4. Uiteenzetting van de heer Carl Devos	12
5. Uiteenzetting van de heer Eric Corijn	15

DAMES EN HEREN,

Op 30 maart 2004 hield de Commissie voor Binnenlandse Aangelegenheden, Huisvesting en Stedelijk Beleid een hoorzitting in het kader van het voorstel van decreet van de heer André-Emiel Bogaert houdende wijziging van de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, met het oog op de afschaffing van de stemplicht (*Parl. St. VI. Parl. 2003-2004, nr. 1962/1*), en het voorstel van decreet van de heer André-Emiel Bogaert houdende wijziging van de gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, met het oog op de afschaffing van de stemplicht (*Parl. St. VI. Parl. 2003-2004, nr. 1963/1*).

Volgende personen werden hiervoor uitgenodigd :

- Professor Jaak Billiet (Katholieke Universiteit Leuven) ;
- Professor Johan Ackaert (Limburgs Universitair Centrum) ;
- Professor Bart Maddens (Katholieke Universiteit Leuven) ;
- Professor Carl Devos (Universiteit Gent) ;
- Professor Eric Corijn (Vrije Universiteit Brussel).

1. Uiteenzetting van de heer Jaak Billiet

De heer Jaak Billiet : Mijnheer de voorzitter, dames en heren, ik ben met dit onderwerp bezig geweest in het licht van de Parlementaire Commissie Politieke Vernieuwing. Mijn taak was beperkt tot de empirische studie over het stemrecht. Ik beschik terzake over veel materiaal van de parlementsverkiezingen in de jaren negentig, maar niet over de gemeenteraadsverkiezingen. De studie werd gepubliceerd in stuk 50 : 1421/001 van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en in stuk 2-506/1 van de Senaat. De studie verscheen ook in het boek 'De kiezer heeft zijn redenen' (Acco 2002) over de verkiezingen van 1999. De gegevens van 2003 zullen pas over een paar weken beschikbaar zijn, maar er zijn weinig veranderingen.

Ik heb geprobeerd om drie vragen te beantwoorden. Eén, hoe evolueert de deelname bij nationale verkiezingen ? Twee, wat zijn de argumenten voor en tegen ? Ik voeg hier onmiddellijk aan toe dat ik meen redelijk goed geïnformeerd te zijn, maar dat ik ter zake toch geen mening heb. Drie, wat kunnen

we leren uit het empirisch onderzoek van het Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek, KU Leuven (ISPO) van de jaren negentig ?

Inzake de deelname aan de verkiezingen en de evolutie verwijs ik in de eerste plaats naar de website www.idea.int. Idea staat voor Institute for Democracy and Electoral Participation. Het is een samenwerkingsverband tussen een groot aantal landen dat overal in de wereld de stand van de democratie probeert te volgen. Op de website zijn alle recente data beschikbaar over participatie en kiesstelsels.

Van de Europese landen zijn er maar vier met opkomstplicht. In heel Europa gaat de deelname achteruit. Het gemiddelde is ongeveer 73 percent. Dat de deelname een stuk hoger ligt in de landen met opkomstplicht, is uiteraard logisch.

In de VS werd een conferentie door politieke wetenschappers georganiseerd waarin tijdens de openingslezing de bezorgdheid werd uitgedrukt over de dalende deelname aan wetgevende verkiezingen. De heer Lijphart bepleitte er dat de opkomstplicht een goed middel zou zijn om participatie te bekomen in landen zonder opkomstplicht. De meeste landen hebben geen opkomstplicht. Als niet wordt geopteerd voor opkomstplicht, moeten volgens Lijphart dringend andere dingen gebeuren om de deelname te bevorderen. Het gebrek aan deelname vormt echt een probleem, want het werkt sociale ongelijkheid in de hand.

Ik ben heel streng empirisch. Er worden veel onwaarheden verteld en zaken die niet werden bewezen door empirisch onderzoek. De kans is redelijk groot, maar ik heb nog nergens een sluitend bewijs gevonden, dat het afschaffen van de stemplicht een negatief gevolg heeft op sociaal gebied. Met een sluitend bewijs bedoel ik dat de situatie voor een ingreep en die na een ingreep worden vergeleken en dat er controle is in landen waar geen ingreep gebeurde. Ik vind geen sluitend bewijs, maar het is natuurlijk goed mogelijk dat politici geen rekening houden met laaggeschoolden als ze weten dat die groep toch niet komt stemmen.

Er zijn voorstanders van het behoud van de opkomstplicht en voorstanders van de afschaffing ervan. Ik zal niet dieper ingaan op de argumenten van de voorstanders van afschaffing, omdat de heer Maddens u heel wat argumenten zal geven. De argumenten van de voorstanders die ik in mijn tekst opsom, komen trouwens voornamelijk uit een studie van hem.

Ik geef u wel de argumenten van de voorstanders van het behoud van de opkomstplicht. Dat wil echter niet zeggen dat ik veeleer voor het behoud ben dan voor de afschaffing of omgekeerd. De deelname aan verkiezingen zou ook de interesse op andere domeinen stimuleren. Er zou minder geld moeten worden besteed aan verkiezingen met opkomstplicht dan aan het overtuigen van mensen om deel te nemen. Natuurlijk kan daarover worden gediscussieerd, want bij opkomstplicht moet ook geld worden besteed aan het informeren van de mensen.

De voorstanders van het behoud stellen dat de afschaffing zou kunnen drukken op het systeem van proportionele vertegenwoordiging, met name bij grote scheeftrekkingen door een grote afwezigheid per gebied. Verplicht stemmen is een barometer voor het meten van opinies onder de bevolking. Politici zouden na de afschaffing minder verplicht zijn om naar lagereschoolde kiezers te luisteren.

Stemplicht geeft ook een grote legitimiteit aan de verkiezingen. Er is niet echt sprake van vrijheidsberoving, want er is geen sanctie. Principieel kan men echter moeilijk nog langer onderdanen tot iets verplichten. Tegenstanders van de afschaffing stellen dat zo 'free riding' in de hand wordt gewerkt. Maar er zijn evenveel argumenten voor de afschaffing van de stemplicht te vinden.

Wat de bevindingen van ons empirisch verkiezingsonderzoek betreft, worden sinds 1991 twee- à drieduizend Vlamingen geselecteerd op toevallige basis en ondervraagd door getrainde interviewers. De vraag die wordt gesteld is de volgende. Mocht er geen stemplicht zijn, wat zou u dan doen : nooit stemmen, soms stemmen, meestal stemmen of altijd stemmen ?

Het probleem is op welke manier het best kan worden ingeschat wie de niet-stemmers zouden zijn. Wij hebben de groep genomen die nooit zou stemmen. Er zijn, ook aan de VUB, simulaties met onze data gemaakt die kansen aan andere groepen geven. Onze schatting van het aantal dat niet zou stemmen, neemt af in de steekproef. Dat is echter het gevolg van de paneluitval waardoor de respondenten met weinig politieke belangstelling in de tweede en derde wave vlugger weigeren om nog mee te werken. Als daarvoor gecorrigeerd wordt komen we aan een stabiel cijfer van ongeveer 26 tot 30 percent van de kiezers die waarschijnlijk zouden afhaken. Voor de provincie en de gemeente kunnen de cijfers hoger uitvallen.

Een belangrijke vraag is de achterliggende oorzaken van dit verschijnsel te onderzoeken en te verklaren. De modellen van 1995 en 1999 verschillen niet veel van elkaar. Er is wel een opvallend punt, namelijk de interactie tussen sekse en onderwijsniveau. Dat effect is in 1999 echter verdwenen, waarschijnlijk door de steeds betere scholingsgraad.

Als we rekenen met een algemeen gemiddelde van 26 % dan vinden we dat minstens 8 procentpunten meer vrouwen nooit zouden gaan stemmen (dat is dan minstens 34 % vrouwen die zouden afhaken), 17 procentpunten meer laaggeschoolden nooit zouden gaan stemmen (dat is dan minstens 43 % van de laaggeschoolden), en 4 procentpunten meer mensen die niet actief aan verenigingen deelnemen, nooit zouden stemmen (dat is dan minstens 30 % van de niet actieve leden).

Daarnaast speelt ook het effect van subjectieve kenmerken. Zo zijn er 10 procentpunten meer niet-stemmers onder de mensen met weinig politieke kennis (minstens 36 % van hen zou dus niet gaan stemmen) ; 23 procentpunten meer zou nooit gaan stemmen van hen met weinig politieke interesse (het aantal van zij die niet zouden gaan stemmen komt hiermee minstens op 49 %) ; en 17 procentpunten méér van hen die zich politiek machteloos voelen zouden nooit gaan stemmen (dat is dan minstens 43 % van hen).

Maar binnen elke indeling naar kennis, interesse of machteloosheid blijft het effect van de opleiding nog bestaan. Bij degenen die weinig politieke interesse hebben en bovendien lagereschoold zijn, zou de helft nooit gaan stemmen. Dat is een enorm aantal.

Uit de cijfers kan ik besluiten dat er bijna zeker verschillen zullen optreden. Zij laten toe bedenkingen te formuleren over de zogenaamde vrijheid. De culturele erfenis schijnt een dominante rol te spelen. Dat is wel degelijk een probleem want deze culturele erfenis kiest men niet vrij. Vooral het genoten onderwijs en bijgevolg het culturele milieu, blijft ook rechtstreeks een rol spelen. Dit betekent dat lagereschoolden die wél politieke belangstelling en kennis bezitten en die niet machteloos zijn, waarschijnlijk ook méér dan gemiddeld zouden afhaken.

Op een bepaald moment wilde men aanpassingen doorvoeren aan het politieke systeem om de macht van de partijen door de opkomstplicht te manipuleren. Dat is echter een slechte motivering en bovendien geldt het niet langer. Het zou evenmin veel uithalen.

De meningen van de wetenschappers zijn over het algemeen zeer verdeeld. Als men de stemplicht afschaft, moet men tegelijk maatregelen voor bevordering van deelname nemen. Ik denk bijvoorbeeld aan een organisatie uit Heverlee die zich bezighoudt met de politieke vorming van mentaal gehandicapten. De algemene politieke kennis is immers zeer laag. Er moet heel wat aan vorming gedaan worden om mensen bewust te maken, zo niet is het gevaarlijk om de stemplicht af te schaffen.

De heer André-Emiel Bogaert : De beslissingen in dit dossier moeten worden genomen door de politici en niet door de ambtenaren. In 1999 heeft Europa Vlaanderen opgelegd om het stemrecht voor EU-burgers in te voeren. In 2004 heeft het federale niveau Vlaanderen opgelegd om ook de niet-EU-burgers stemrecht te verlenen. Een van de vragen van autochtonen is daarbij de volgende : waarom hebben zij stemrecht en wij niet ?

De heer Jaak Billiet : Dat laatste is één van de argumenten van de voorstanders van de afschaffing van de stemplicht.

De heer Johan Van Brusselen : Volgens u zou de afschaffing van de stemplicht geen weerslag hebben op de uitslag. Op basis van welke gegevens zegt u dat ?

De heer Jaak Billiet : In de ISPO-data hebben we bekeken naar wie de stemmen nu gaan van de groep van 20 tot 25 percent van de mensen die beweert dat ze niet zou gaan stemmen als de stemplicht is afgeschaft en wij hebben die uitslag vergeleken met de totale stemuitslag. Tijdens de verkiezingen van 1999 was er geen statistisch significant verschil tussen beide kiezerskorpsen.

De partijen die geacht worden meer lagergeschoolden onder hun kiezers te hebben, zullen daar een deel van verliezen. Partijen die meer hoggeschoolden aantrekken, zullen winnen. Intussen is, zoals ook blijkt uit het IPSO-boek, echter gebleken dat de partijen die door de afschaffing van de stemplicht zouden verliezen, erin zijn geslaagd op tien jaar tijd het meest trouwe en stabiele kiezerskorps te verzamelen. Onderwijs is dus maar één factor. Ook bijvoorbeeld een underdogpositie kan mobiliserend werken, en het effect van het onderwijsniveau bij de afschaffing van de stemplicht teniet doen.

We zijn nagegaan wat de verdeling is voor en na afschaffing en we hebben statistisch getest of er een verschil is in de sterkte van de partijen. In 1999 was

dat niet meer het geval, terwijl het in 1995 wel nog het geval was.

De voorzitter : Mijnheer Billiet, de 17 % procent méér mensen die zich politiek machteloos voelen en gemakkelijker afhaken, zijn wellicht nu proteststemmers. Hebt u berekend wat de invloed kan zijn van de proteststemmers bij de afschaffing van de stemplicht versus het behoud ervan ? In twee recente verkiezingen, in Frankrijk en in Spanje, waar geen opkomstplicht bestaat, hebben we gezien dat de opkomst hoger lag en dat er massaal proteststemmen zijn uitgebracht. Is dat een tendens die ook in Vlaanderen waar te nemen is ?

De heer Jaak Billiet : Uit de internationale literatuur blijkt dat het aantal proteststemmen daalt als de mensen worden vrijgelaten. Ook in onze IPSO-gegevens is echter het aantal mensen dat zegt ongeldig of blanco te hebben gestemd, onderschat. Die groep is ook te klein om er goede besluiten uit te kunnen trekken. Logischerwijs mag worden verwacht dat vooral de proteststemmers wegblijven. Het gaat echter ook om andere dan de proteststemmers. De belangrijke balans is die tussen verkiezingen waarbij veel mensen komen stemmen maar niet weten waarmee ze bezig zijn en verkiezingen waarbij iedereen toch iets te zeggen heeft.

2. Uiteenzetting van de heer Johan Ackaert

De heer Johan Ackaert : Mijnheer de voorzitter, dames en heren, ik probeer aan te knopen bij de vorige discussie over het eventueel wegblijven van proteststemmers bij mogelijke afschaffing van de stemplicht. Het zou nuttig zijn om eens in het federaal parlement de teksten op te sporen over de invoering van de stemplicht. Toen was een van de overwegingen dat moest worden vermeden dat alleen nog de meest radicalen, de proteststemmers, zouden gaan kiezen, terwijl de brave mensen zouden thuisblijven. De stemplicht bestaat iets meer dan honderd jaar, en het blijkt hoezeer de situatie is veranderd.

Mijn analyse situeert zich niet op het niveau van de individuele kiezer, maar op dat van de gemeenten zelf. Wat is daar veranderd ? De meeste van mijn gegevens dateren van de jongste verkiezingen. In 1991 of 1992 werd ons een onderzoek toebedeeld door het federaal ministerie van Binnenlandse Zaken. Een aantal elementen daaruit is geüpdatet naar vandaag. In grote lijnen is er in die tien jaar tijd niet veel verandering te zien in de gegevens over gemeenten met veel of weinig afwezigen bij de verkiezingen.

Ik maak een vergelijking tussen de parlementsverkiezingen en de gemeenteraadsverkiezingen om het probleem duidelijk te stellen. Ik kijk naar de regionale verschillen in het land op het niveau van de gemeenteraadsverkiezingen en naar een aantal specifieke politieke kenmerken van de gemeenten. Ik geef eerst een demografisch gegeven, het inwonersaantal, wat ons al veel leert, en vervolgens specifiek politieke gegevens zoals het soort meerderheden en het aantal deelnemende lijsten. Daarna zal ik proberen een verklaring te geven voor de verschillen die we waarnemen. Vervolgens ga ik in op een aantal lessen uit het buitenland en ten slotte leg ik het verband met de uiteenzetting van professor Billiet.

Bij een algemene vergelijking van de afwezigheden bij de gemeenteraadsverkiezingen met die bij de federale verkiezingen, zien we globaal een toename, behalve bij de jongste federale verkiezingen, toen er een afname was. Gegevens van verder terug in de tijd zijn weinig zinvol, omdat we pas vanaf het midden van de jaren zeventig goede statistieken hebben. Dat heeft te maken met de informatisering. Voordien werden de kiezerslijsten bijgehouden door het schepencollege. Bij vervroegde verkiezingen moest men dan noodgedwongen een beroep doen op lijsten van de vorige verkiezingen. Daardoor zien we in de jaren zestig spectaculaire dalingen en stijgingen die niets zeggen over de eigenlijke afwezigheden, maar te maken hebben met het feit dat een aantal mensen uit de bevolkingsregisters intussen het tijdelijke met het eeuwige hebben verwisseld. Pas vanaf de tweede helft van de jaren zeventig is er min of meer betrouwbaar cijfermateriaal. Wat opvalt, is dat in de regel het aantal afwezigheden bij gemeenteraadsverkiezingen ietwat lager ligt dan bij de verkiezingen voor het federaal parlement. Tot voor 1999 lagen die ook systematisch lager dan bij de verkiezingen voor het Europees Parlement.

Wat de spreiding in de gewesten betreft, geeft de eerste lijn op de grafiek de gemeenten in Wallonië aan. De afwezigheden in de Brusselse gemeenten zitten daar ruim boven. Ze lopen op tot 17 percent. Aan Vlaamse kant kunnen we amper van een probleem spreken. Over heel die periode is er ook daar een toename. Hoop en al is het aantal afwezigheden 7 percent. Op het einde van die lijn zien we dat de toename wat wordt afgeremd.

Uit de variaties tussen de Vlaamse gemeenten onderling blijkt dat als het aantal inwoners stijgt, het aantal afwezigheden ook toeneemt. Dit komt onder andere doordat in grote steden de sociale afstand tussen de burger en de mandataris groter is,

de individualisering er meer uitgesproken is en de sociale netwerken er niet zo sterk zijn uitgebouwd. We weten ook dat gaan stemmen een conventionele vorm van participatie is. Ze komt meer voor op het platteland en in kleinere gemeenten dan in de grootsteden.

Wat de politieke kenmerken van de gemeenten betreft, heb ik een indeling gemaakt volgens de mate van politieke competitie. Op de presentatie wordt het aantal partijen weergegeven dat deelneemt aan de verkiezingen. Het balkje daarachter duidt het aantal fracties van de gemeenteraad aan op de vooravond van de verkiezingen. Het is logisch dat beide niet altijd samenvallen. Uit de grafiek blijkt dat het aantal afwezigheden stijgt naarmate het aantal partijen dat deelneemt aan de verkiezingen en het aantal fracties in de gemeenteraad stijgt. Het verloop is vrij lineair.

Het tweede politiek kenmerk is dat mensen gaan stemmen als de inzet van de verkiezingen hoog is, als ze rechtstreeks de kleur kunnen bepalen van het bestuur. Op het scherm staat die 7,5 percent voor het gemiddeld aantal afwezigheden in de gemeenten waar er geen homogene meerderheid is. In de gemeenten waar er maar één partij de dienst uitmaakt, is het aantal afwezigheden veel lager.

In de laatste grafiek wordt nagegaan of er een verband is tussen het aantal afwezigheden en het aantal partijen dat is vertegenwoordigd in het schepencollege. De logica is dezelfde. Naarmate het aantal partijen in het schepencollege hoger is, neemt het aantal afwezigheden toe.

De vraag is natuurlijk wat de bepalende factor is. Er is een relatie tussen het aantal inwoners en de afwezigheden, tussen het aantal partijen in een gemeente, het aantal fracties en het inwonersaantal. We hebben die factoren in een regressiemodel gestoken. Wat overblijft als verklarende factor is het inwonersaantal. Naarmate er meer fracties zijn in de aftredende gemeenteraad, stijgt het absentisme eveneens. Naarmate het aantal lijsten voor de verkiezingen toeneemt, haken er meer mensen af om te gaan stemmen.

Ik zal ook nog een aantal voorbeelden uit het buitenland geven. Het stelsel van opkomstplicht is minoritair in Europa. Het bestaat nog in aantal streken in Oostenrijk, zoals Tirol en Voralberg, in het Zwitserse Schaffhausen, in Griekenland, in Cyprus, in Luxemburg en in Liechtenstein. Daarnaast zijn er nog landen waar de sociale druk om te gaan stemmen vrij groot is. In Italië werd de opkomstplicht afgeschaft. Om een kind bijvoorbeeld in te

schrijven in een kribbe is het echter wel aangewezen dat de ouders over een papier beschikken waaruit blijkt dat ze zijn gaan stemmen.

Als het over lokale verkiezingen gaat, blijkt dat bij afschaffing van de stemplicht de participatiegraad daalt. In Nederland was de opkomst bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen 47 percent, een dieptepunt. Ze werden dan nog gehouden ten tijde van de commotie rond Leefbaar Nederland. In Groot-Brittannië varieert de opkomst tussen 30 en 40 percent bij de recentste lokale verkiezingen. In Frankrijk was dat bijna 60 percent. In Californië daagde nog niet de helft van de kiezers op. In Los Angeles ging nog geen 40 percent van de totale bevolking – wat niet hetzelfde is als het aantal geregistreerde kiezers – naar de stembus.

In tegenstelling tot wat wordt gesuggereerd, leidt het afschaffen van de opkomstplicht niet tot het volledig verdwijnen van het blanco of ongeldig stemmen. In Vlaanderen was dat bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen 4 percent. In de landen zonder opkomstplicht is dat percentage vergelijkbaar.

Op dit moment is het absentisme in de andere gewesten hoger. Bij de gemeenteraadsverkiezingen is ze lager dan bij de parlementsverkiezingen. Dat heeft te maken met de afstand tussen de burger en de politicus.

Ik heb ook een aantal keren het verband gelegd tussen het aantal partijen dat deelneemt aan de verkiezingen en het aantal afwezigheden. Mijn interpretatie is dat als dat aantal groter wordt, de kiezer door de bomen het bos niet meer ziet. Mensen gaan minder stemmen indien er meer partijen zijn. Op dat ogenblik herkennen ze zich niet meer in het plaatselijk landschap en weten ze niet meer welke waren worden aangeboden.

Dit brengt ons bij de discussie over de politieke vervreemding. Sommigen zeggen dat we de geïnteresseerden moeten laten stemmen omdat zij een extraatje verdienen. Anderen zeggen dat de mensen die hun weg in ons politiek systeem niet meer vinden, zelfs op lokaal niveau zullen afhaken. Uit diverse onderzoeken blijkt immers dat er een sterk verband is tussen de mate van politieke vervreemding en het onderwijsniveau. Lagergeschoolden hebben het hier moeilijker mee. Wat de sociale achtergrond van de kiezers betreft, is de afschaffing van de opkomstplicht geen neutraal gegeven.

De voorzitter : Professor Ackaert, er is empirisch onderzoek naar de gemeenteraads- en provincieraadsverkiezingen gevoerd. Is dat ook gebeurd ten aanzien van de weinige referenda die al hebben plaatsgevonden ? Heeft dit onderzoek relevante resultaten opgeleverd ?

De heer Johan Ackaert : Dat is mijn specialiteit niet. Professor Buelens van de VUB heeft het referendum te Gent grondig bestudeerd. Het gemeentebestuur van Peer heeft ons gecontacteerd in verband met een eigen referendum, maar de kostprijs van ons onderzoek heeft hen afgeschrikt. Het is jammer dat dit niet systematisch wordt onderzocht. Uit het onderzoek te Gent is alleszins gebleken dat lagergeschoolden eerder geneigd zijn om niet aan een referendum deel te nemen.

De heer Carl Devos : Ik herinner me dat onderzoek. Hooggeschoolden hadden zeven of twaalf keer zoveel kans om aan een referendum deel te nemen dan laaggeschoolden. Het verschil is zeer groot.

De voorzitter : De heer Bogaert heeft het woord.

De heer André-Emiel Bogaert : Professor Ackaert, de opkomst bij de recentste regionale verkiezingen in Frankrijk ligt vrij hoog. In Georgië, waar de opkomst vroeger met moeite de helft bedroeg, is na de val van president Chevarnadze 75 percent van de kiezers komen opdagen. De betrokkenheid van de gemiddelde kiezer en de indruk dat elke stem iets kan betekenen, lijkt me een sterke motivatie. Hier brengen veel mensen zomaar een stem uit. Ik laat in het midden wat democratischer is.

Uit de buitenlandse cijfers blijkt dat de betrokkenheid van de burger van groot belang is. In een zuiver mathematisch model wordt dit element onderschat. In het buitenland gaat het vaak om zeer grote verschuivingen. Indien een maatschappij met grote partijblokken evolueert, kiezen de mensen voor een maatschappelijk model. Dit levert grote variabelen op.

De heer Johan Ackaert : De inzet van de verkiezingen is een belangrijk element. Sociale achtergrondfactoren zeggen niet alles. Indien de inzet hoog is, stijgt de participatie. Uit een aantal referenda in Zwitserland blijkt dat de participatiegraad niet enkel van de achtergrondkenmerken van de mensen, maar ook van de specifieke inhoud van een referendum afhankelijk is. Het gaat er niet om dat de mensen die thuisblijven geen interesse hebben. Het gaat erom dat de achtergrondkenmerken een belangrijke verklarende factor vormen.

De heer André-Emiel Bogaert : Uit andere resultaten blijkt dat het eventuele afschaffen van de opkomstplicht geen grote invloed op de resultaten van de politieke partijen zou hebben.

De heer Johan Ackaert : Dat klopt. Het grote verschil schuilt in de mensen die niet meer zouden gaan stemmen en uit welke maatschappelijke groepen deze mensen afkomstig zijn. Uit ons onderzoek van 1991 is maatschappelijke status als verklarende factor naar voren gekomen. Professor Billiet heeft bewezen dat vooral het onderwijsniveau een rol speelt. Beide factoren zijn uiteraard aan elkaar gerelateerd.

De heer Johan Van Brusselen : Professor Ackaert, ik zou het hier nog even over de cijfers met betrekking tot het opmerkelijke absenteïsme in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest willen hebben. Hebt u tijdens de recentste parlements- en gemeenteraadsverkiezingen een gelijkaardige trend vastgesteld of gaat het hier om een momentopname ? Is er een oorzakelijk verband tussen de lage opkomst en de organisatorische problemen die zich bij de verkiezingen hebben voorgedaan ? Zijn de mensen niet langer geïnteresseerd omdat ze lang hebben moeten wachten ? Is er een verband tussen de opmerkelijke afwezigheid en de samenstelling van de bevolking ?

De heer Johan Ackaert : Het gaat hier om een systematische trend die we reeds in 1976, bij het begin van de vergelijkingen, hebben vastgesteld. In de Brusselse gemeenten blijven de kiezers systematisch meer thuis. Indien we dit fenomeen willen verklaren, zullen het eerst diepgaander moeten onderzoeken. Momenteel kan ik geen verklaring geven. Een grootstad wordt gekenmerkt door een grotere anonimiteit, door een lagere maatschappelijke druk om te gaan stemmen en door een grotere afstand tussen het bestuur en de bestuurden. De laatste, vrij spectaculaire stijging zou een gevolg van de lange wachtrijen bij het elektronisch stemmen kunnen zijn, maar dit is puur giswerk.

De heer Johan Van Brusselen : Mijn vraag over het bestaan van een relatie tussen de samenstelling van de bevolking en de groei van het aantal thuisblijvers is nog niet beantwoord.

De heer Johan Ackaert : Ik heb geen verband tussen het aantal inwoners en de groei van dit fenomeen gelegd. Ik heb enkel het aantal inwoners met de omvang van het absenteïsme vergeleken. Indien we een verklaring willen vinden, mogen we dynamische en statische factoren niet met elkaar vergelijken.

Ik herhaal dat de mate van anonimiteit in de steden van heel groot belang is. Het bestuur staat er verder van de mensen. Mensen zijn er minder vertrouwd met de politiek. Veel minder mensen kennen de mandatarissen persoonlijk. Het element dat in het algemeen verklaart waarom er bij gemeenteraadsverkiezingen meer wordt gestemd dan bij parlementsverkiezingen, is de erg korte afstand in gemeenten tussen de burgemeester en gemeenteraadsleden en de kiezers. Naarmate de schaal van de stad groeit, verzwakt de band en wordt de psychologische afstand groter. Aan de hand van het gemiddeld aantal zetels die in een gemeente worden toegekend, gespreid over het aantal inwoners, merken we dat er een marginale groei is in functie van het inwonertal. De kloof is groter in grote steden dan in kleinere gemeenten.

De heer Eric Corijn : Ook de verhouding tot de instelling is van belang. We hebben het over vergelijkingen van gemeenteraadsverkiezingen, maar Brussel is de enige stad die geen gemeente is. De woonplaats bepaalt voor welke gemeente iemand stemt. In een stad onthouden mensen zich soms omdat ze zich niet verbonden voelen met de lokale gemeente, maar met een andere gemeente. Misschien moeten we de cijfers eens vergelijken met de gewestverkiezingen in Brussel, want de mensen beschouwen die veeleer als gemeenteraadsverkiezingen.

Mevrouw Anny De Maght-Aelbrecht : Ik heb de indruk dat het kiesgedrag in grotere steden soms een gevolg is van de verwarring die – soms met opzet – wordt gesticht. In een grotere stad is het makkelijker om kiezers af te schrikken, van mening te doen veranderen of blanco te doen stemmen dan in kleinere entiteiten. De verwarring is niet altijd de schuld van de kiezers, maar ook van de besturen.

De heer Johan Ackaert : De oorzaak ligt voor een stuk bij het politieke systeem. Naarmate er meer partijen zijn, wordt de situatie verwarrender voor de kiezer. Ik kan opnieuw verwijzen naar de discussie over politieke vervreemding. Meer partijen maken het moeilijker voor de kiezer dan minder partijen.

De voorzitter : Daarnet werd toch nog een nieuwe stelling gelanceerd, namelijk dat het absenteïsme in relatie staat tot het bestuursniveau waarvoor moet worden gekozen. Is er onderzoeksmateriaal over de participatie aan Europese verkiezingen ? De vergelijking gaat natuurlijk niet meer helemaal op, want die verkiezingen worden de jongste tijd gekoppeld aan andere verkiezingen.

De heer Johan Ackaert : Het is inderdaad moeilijk om de Europese verkiezingen te vergelijken, omdat ze de ene keer gekoppeld zijn aan andere verkiezingen en de andere keer niet. De algemene tendens is dat het aantal afwezigen nog veel hoger ligt dan bij andere verkiezingen. De afstand tot de Europese politiek is nog veel groter. Elk jaar vraag ik aan mijn studenten wie de wetgevende macht in Europa is en ik vind er maar weinig die het antwoord weten.

De heer Carl Devos : In de internationale literatuur worden de Europese verkiezingen zelfs second-orderverkiezingen genoemd. Burgers vinden die verkiezing immers niet zo belangrijk. De parlementsverkiezingen zijn first-orderverkiezingen. Soms worden lokale verkiezingen ook bij de second-orderverkiezingen ingedeeld. De Europese verkiezingen worden dus traditioneel omschreven als een aparte, minder belangrijke categorie.

3. Uiteenzetting van de heer Bart Maddens

De heer Bart Maddens : Mijnheer de voorzitter, dames en heren, het is plezant om hier eens te zitten met een ander petje op, want jarenlang heb ik hier zelf de hoorzittingen georganiseerd als secretaris van de Commissie voor Staatshervorming.

Ik ben blij dat het Vlaams Parlement dit heel belangrijke debat voert. Het heeft te maken met de grondbeginselen van onze democratische rechtsstaat. In tegenstelling tot mijn collega's beperk ik me niet tot het voeren van het debat via een aantal objectieve gegevens, maar zal ik ook een duidelijk standpunt innemen tegen de stemplicht.

In de landen zonder stemplicht – de overgrote meerderheid – hebben de burgers een dubbel recht. Ze hebben het recht om te stemmen op wie ze willen en ze hebben het recht om thuis te blijven en zich afzijdig te houden. Misschien interesseert de verkiezing hen niet of misschien interesseert die hen wel, maar hebben ze geen mening.

Bij ons hebben de burgers laatstgenoemd recht niet. Hun vrijheid wordt dus ingeperkt. Ik huiver ervan dat die inperking wordt gebagatelliseerd. Soms wordt gevraagd of het zo erg is dat de mensen één keer om de zoveel jaar een uurtje moeten opofferen om te stemmen. Dat is een inmenging in het privé-leven. Vorig jaar hebben we dat gemerkt tijdens de discussie over de communiefeesten op het ogenblik van de verkiezingen. Wij allen, die onder de zogenaamde kaasstolp zitten, zijn geobserveerd door de verkiezingen. Voor de burger zijn er

echter ook andere belangrijke dingen. We moeten daar respect voor opbrengen.

Het gaat om een ongevraagd binnendringen van de politiek in het leven van de mensen. In een democratische rechtsstaat moeten dergelijke vrijheidsbeperkingen kunnen, op voorwaarde dat er een goede reden voor is. De bewijslast moet liggen bij de voorstanders van de stemplicht. Zij moeten goede argumenten geven voor de noodzaak van de stemplicht.

Wat zijn de nu argumenten van de voorstanders ? Er wordt beweerd dat de stemplicht een middel is om de democratie beter te laten functioneren. Een aantal mensen die anders niet stemmen, zouden zo toch betrokken worden bij het democratisch gebeuren en dus niet uit de boot vallen. Het electoraat is op die manier representatief voor de totale bevolking en we zouden ervoor zorgen dat ook de stemmen van de zwakkeren in de maatschappij, van de minder gegoeden en van de lager geschoolden worden gehoord. De politici zouden op die manier ook luisteren naar de meer perifere kiezers. Als er een redelijke zekerheid zou zijn dat de kiesplicht dit alles kan realiseren en een efficiënt en noodzakelijk middel is daartoe, dan zou ik een enthousiast voorstander zijn van die kiesplicht. Helaas is die redelijke zekerheid er niet.

Er wordt gezegd dat de kiezers die gaan stemmen in landen zonder opkomstplicht niet helemaal representatief zijn voor de totale bevolking. Het klopt dat er een vertekening is, maar dat is typisch iets waarop de statistici en de sociologen kicken. Zoals er wordt gestreefd naar totaal representatieve steekproeven, is het ook bevredigend dat het electoraat representatief is voor de totale bevolking. De wetenschappelijke bevrediging voldoet natuurlijk niet als reden om de opkomstplicht te handhaven.

De praktische consequenties van die vertekening zijn immers verwaarloosbaar. Ook al zijn de verschillen statistisch significant, ze zijn te klein om een verschil in sterkte van de politieke partijen of een verschil in zetelverdeling tot gevolg te hebben.

In België, maar ook in de Verenigde Staten, is daarover veel onderzoek gevoerd, onder meer naar aanleiding van de publicatie van eerdergenoemde professor Lijphart. Hij versterkte immers de mythe dat de Republikeinen bevoordeeld zijn doordat de rijkere kiezers meer geneigd zijn om te gaan stemmen dan de armere. Heel wat onderzoek heeft deze stelling ontkracht. Mochten alle kiesgerech-

tigden gaan stemmen in de Verenigde Staten, dan zou het resultaat exact hetzelfde zijn.

De denkfout van de voorstanders van de stemplicht is dat zij vergeten dat de kiezers die niet gaan stemmen, namelijk de laaggeschoolde minderbedeelde kiezers, wel potentiële en mobiliseerbare kiezers blijven. Afschaffen van de kiesplicht is niet hetzelfde als de afschaffing van het stemrecht. De Verenigde Staten worden dikwijls opgevoerd als het afschrikwekkende voorbeeld. De politici zouden totaal geen rekening houden met achtergestelde groepen in de samenleving omdat zij niet gaan stemmen. De realiteit is helemaal anders. Ik refereer aan de website en de tv-spots van president Bush, die tweetalig Engels-Spaans zijn. Nochtans ligt de participatie aan de verkiezingen bij de Spaanstaligen of 'hispanics' zelfs lager dan bij de zwarten. Volgens de logica van het pro-kiesplichtkamp zouden we dan verwachten dat deze groep wordt genegeerd door de politici. Maar het tegenovergestelde is het geval. De verkiezingspropaganda is tweetalig. President Bush heeft zelfs maatregelen aangekondigd, tegen de eigen conservatieve achterban in, om de migratiewetgeving te versoepelen en een amnestieregel uit te werken voor illegale immigranten, in grote mate Spaanstaligen.

Voorstanders van de kiesplicht stellen dat er een grotere opkomst is en bijgevolg ook een grotere legitimiteit van het systeem. Maar dat is een schijnoverwinning voor de democratie. Men creëert een indruk van grote betrokkenheid bij de politiek. In landen zonder stemplicht, is de opkomst een belangrijke graadmeter voor de legitimiteit. Ik denk bijvoorbeeld aan de hoge opkomst bij de recente parlementsverkiezingen in Spanje. De kiezers hebben massaal hun steun betuigd aan de democratie. Het is een geloofsbelijdenis. Ook in Frankrijk bij de regionale verkiezingen versterkt de hoge opkomst de legitimiteit van het systeem.

Hier wordt het migrantenstemrecht als voorbeeld aangehaald. Een van de argumenten van de voorstanders van het migrantenstemrecht was dat politici dan met hen rekening zouden houden. Zonder stemrecht zijn zij onzichtbaar voor politici. Stemrecht zou een voldoende voorwaarde zijn om mee te tellen in de politiek. Ik denk dat de voorstanders van het migrantenstemrecht hier een punt hebben. Maar dan moet men ook consequent zijn en toegeven dat ook voor minderbedeelde en laaggeschoolde Belgen het stemrecht op zich een voldoende voorwaarde is om politiek mee te tellen.

De stemplicht werd ingevoerd in 1893, op het moment dat het algemeen stemrecht werd ingevoerd,

zij het op dat moment nog meervoudig. Bij de conservatieven speelde vooral de bekommernis dat radicale burgers méér van hun kiesrecht zouden gebruik maken dan de gematigde, wat tot politieke instabiliteit zou leiden. Door iedereen tot kiezen te verplichten kon dit gevaar in hun ogen worden afgewend. Bij de progressieven bestond de vrees dat nieuwe kiezers uit de lagere sociale klassen zich gewoonweg niet zouden realiseren dat ze het recht hadden om mee te stemmen, iets wat sinds mensenheugenis het voorrecht was van de hogere klassen. Historisch gezien was de stemplicht dus eigenlijk een beetje leerplicht. Het algemeen stemrecht was zo nieuw en ongewoon dat de overheid bijkomende maatregelen diende te nemen om de burgers er vertrouwd mee te maken. Op dat moment was het zinvol om de nieuwe kiezers tijdens dit belangrijke leerproces bij de hand te nemen en hen te verplichten te gaan stemmen. Het blijven handhaven van die leerplicht na 111 jaar kan in zekere zin worden geïnterpreteerd als een blijk van wantrouwen in het electoraat. De kiezers worden nog niet echt als volleeerde staatsburgers beschouwd en moeten school blijven lopen.

Maar ook hier levert het migrantenstemrecht een eigenaardige paradox op. De hoger vermelde historische redenen om de kiesplicht in te voeren gelden vandaag niet meer voor de Belgen zelf, maar wel voor de niet-genaturaliseerde Belgen die vanaf 2006 stemrecht zullen krijgen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Ook voor hen betreft het hier een totaal nieuw en ongewoon gegeven, net zoals dat in 1893 het geval was voor de Belgen die voor het eerst stemrecht kregen.

Misschien zou het wenselijk zijn om ook de nieuwe kiezers van vandaag, de migranten, een tijdje aan een leer-kiesplicht te onderwerpen. En hier zit hem precies de paradox : vandaag zijn het de migranten die stemrecht hebben en de Belgen stemplicht, terwijl het eigenlijk precies andersom zou moeten zijn. De stemplicht invoeren of handhaven betekent eigenlijk dat men probeert de koorts weg te nemen door de thermometer weg te smijten, of de brand te blussen door het brandalarm af te zetten.

De kunstmatig hoge opkomstcijfers ten gevolge van de stemplicht zijn een beetje een alibi om geen echte campagne te moeten voeren om de mensen te sensibiliseren. Het cynische argument duikt dan op dat dit eigenlijk neerkomt op een besparing. Stemmen wordt iets routinematig, omdat het moet, zoals men de belastingbrief invult. Er ontstaat een negatieve sfeer rond verkiezingen. Dat speelt mee in het debat over het al dan niet koppelen van de

federale aan de regionale verkiezingen. De mensen moeten gaan stemmen en daarom pleit men ervoor hen niet met te veel verkiezingen lastig te vallen. De stemplicht afschaffen door verkiezingen af te schaffen lijkt me echter niet erg democratisch.

Er zijn meer legitieme, democratische middelen om de opkomst op te krikken. Uit internationaal onderzoek blijkt dat de opkomst stijgt naarmate het kiessysteem proportioneeler wordt. Hoe meer kansen kleinere partijen hebben om zetels te halen, hoe groter de opkomst. De recente kieshervorming heeft het systeem echter minder proportioneel gemaakt. Sinds 1919, toen de provinciale apparentering werd ingevoerd, is ons kiesstelsel nog nooit zo disproportioneel geweest.

Uit internationaal onderzoek blijkt ook dat de inzet van de verkiezingen een invloed heeft op de opkomst. Meestal is de inzet ervan bij ons niet zo hoog en is ook niet duidelijk of en hoe een stem een effect zal hebben op de coalitievorming. Ik heb de indruk dat de stemplicht een beetje een compensatie is voor de lage inzet van de verkiezingen. De rechtstreekse burgemeestersverkiezing zal de inzet – en dus wellicht ook de opkomst – verhogen en daarom ben ik er voorstander van. Dat is een belangrijke en moedige stap naar de verdere democratisering. Een logische volgende stap is de afschaffing van de stemplicht, die een zinloze en bijgevolg onverantwoorde vrijheidsberoving is. Ik hoop dan ook dat het Vlaams Parlement het voorgeliggende voorstel van decreet zal goedkeuren.

4. Uiteenzetting van de heer Carl Devos

De heer Carl Devos : Dit is een complexe, principiële discussie die geen compromissen toelaat. Er zijn overtuigende argumenten voor beide standpunten. Het is zeker niet zo dat de opkomstplicht ondemocratisch is of dat de afschaffing ervan ondemocratisch zou zijn. De politicologie brengt alleen elementen aan voor een oordeel dat uiteindelijk moet steunen op uw overtuiging van wat politiek, democratie en burgerschap zouden moeten zijn. Zelf zie ik argumenten voor en tegen, maar netto, na een afweging van de argumenten pro en contra, ben ik een voorstander van het behoud van de opkomstplicht. De voorstanders van de afschaffing hebben rugwind, want het gaat om een onsympathiek ogende plicht.

Ik overloop de argumenten. De stemplicht is een uitzondering op internationaal niveau, maar dat is geen argument tegen. Het aantal afwezigen, blanco- en ongeldig-stemmers stijgt. Dat is echter een

internationale ontwikkeling, ook in landen zonder stemplicht. Misschien zullen partijen de mensen ertoe aanzetten om te gaan stemmen als de opkomstplicht is afgeschaft, maar de internationale ervaring leert ons dat dit niet altijd zo is. De opkomstplicht afschaffen leidt ertoe dat 20 tot 30 procent van de mensen niet meer gaat stemmen. De grootste groep ervan zijn echter de blanco- en ongeldig-stemmers. De impact op de uitslag is dus zeer klein, wat het politieke debat erover zuiver houdt.

Het is een krachtig argument dat men mensen niet tegen hun zin moet verplichten hun stem uit te brengen. Dat is de essentie van het debat. Legt men de klemtoon bij de individuele verantwoordelijkheid van de kiezer of bij de collectieve verantwoordelijkheid van de gemeenschap om elk individu te laten participeren aan het uittekenen van de democratie ?

Er is inderdaad een inmenging in het privé-leven van de burger. We kunnen echter heel wat andere voorbeelden vinden waarbij dat gebeurt, ook door het parlement. In heel wat gevallen is dat maar goed ook.

Het argument is dat de individuele vrijheid wordt beperkt. De vraag is of er hier wel sprake is van een individuele wilsbeschikking. De discussie over de factoren die bepalen of iemand al dan niet gaat stemmen, is zeer moeilijk. Er bestaan – gelukkig – nog een heleboel andere verplichtingen, zoals de verplichte bijdrage tot de sociale zekerheid, de leerplicht, enzovoort. In heel wat gevallen gebeurt dit tegen de zin van de mensen die aan die plicht onderhevig zijn. Doorgaans worden ze echter niet als ondemocratisch beschouwd.

Stemplicht is een valse plicht omdat de overtreders in de praktijk niet wordt vervolgd. Er is wel een sociale dwang.

Er wordt gesteld dat de afschaffing van de plicht het Vlaams Blok zou verzwakken. Dit blijkt niet te kloppen, zoals al verscheidene keren werd aangetoond door het ISPO-onderzoek. Een dergelijk belangrijk institutioneel en politiek fundament afschaffen om één politieke partij te viseren, is een nogal vies argument.

Er wordt gesteld dat door de afschaffing van de stemplicht enkel de geëngageerde kiezer overblijft en dat de stemming bij wijze van spreken kwalitatief hoogstaander wordt en kwantitatief beperkter. We mogen niet te licht over de kwaliteit van de kiezer die wel en de gene die niet stemt, heen stap-

pen. Mensen die ondanks de afschaffing nog steeds hun stem uitbrengen, delen een aantal kenmerken: een hogere opleiding, een hogere sociale status, enzovoort. Daaruit automatisch afleiden dat deze stem per definitie beter overwogen is dan die van iemand die niet komt stemmen, is een andere zaak. Zich uitspreken over de keuze van mensen die pas beslissen in het stembokje, zich laten leiden door bijvoorbeeld een mooie foto, het hoort bij de democratie. De vraag is of we ervan moeten uitgaan dat in een democratie elke mens gelijk is en elke argumentatie die een individu naar voren brengt, evenwaardig is, ook al vinden we die dwaas.

Het is eigen aan een democratie dat we de opinie respecteren. We moeten ze daarom niet delen. Ik ben dan ook geen voorstander van een soort capacitair stemrecht, waarbij een aantal mensen de facto meer invloed krijgt in het politiek beleid omdat ze per toeval goed geplaatst zijn om te participeren in het electoraal proces. Als dit soort redeneringen wordt doorgetrokken, stel ik voor dat er een ingangsexamen wordt ingevoerd aan de ingang van het stembokje om na te gaan of de politieke kennis van de hoogopgeleiden en de hogere sociaal-economische klasse wel volstaat om een gefundeerde opinie te hebben over de punten die ter tafel liggen.

Ik zal nu een aantal argumenten pro opkomstplicht geven. Uit de internationale literatuur blijkt dat de opkomst daalt bij de afschaffing van de stemplicht. Die daling is echter selectief. De mensen die niet gaan stemmen, vormen geen doorslag van de gemiddelde burger. Ze delen een aantal heel specifieke kenmerken, die hen onderscheiden van de mensen die wel gaan stemmen. In het populistisch argument dat de afschaffing van de opkomstplicht op een sluiswijze het algemeen meervoudig stemrecht zou introduceren, zit misschien wel een grond van waarheid. De redenering is dat als een bepaalde bevolkingsgroep, bijvoorbeeld de hogeschoolden, voor 30 percent is vertegenwoordigd in de samenleving en 60 percent van het electoraat uitmaakt, het politiek gewicht van die groep dubbel zo groot is.

Wat niet vaststaat, is wat de impact is van de veranderende samenstelling van het electoraat op het politiek beleid. De moeilijkheid bij het onderzoek is dat het aantal factoren dat het politieke beleid bepaalt enorm omvangrijk en complex is. We zijn niet in staat om één factor – het afschaffen van de opkomstplicht – te selecteren en de impact daarvan te bepalen op het beleid. Niemand kan zeggen of een gewijzigd electoraat een weerslag zou hebben op het sociaal beleid. Er wordt gezegd dat Scandi-

navische landen, waar er geen stemplicht is, toch zeer goede sociale voorzieningen hebben. Dat argument klinkt misschien wel overtuigend. Het klopt echter niet. Er wordt immers geen enkele band bewezen tussen opkomstplicht en sociale voorzieningen.

Waar ik als democraat en analist van het politieke spektakel wel in geloof, is in politieke partijen, in de studies die ze organiseren, in het feit dat ze studies van wetenschapsmensen lezen en voor een deel hun kiezers vertegenwoordigen. Een vijfde van de in dit onderzoek ondervraagde kiezers verklaart nooit meer te gaan. Zij zijn blijkbaar niet te overtuigen. De partijen weten dit. Zij worden geacht hun kiezers te vertegenwoordigen. Indien gesteld wordt dat alle partijen alle mensen vertegenwoordigen, zouden de partijen de belangen van de kiezers van andere partijen en van de niet-kiezers moeten vertegenwoordigen. Indien we die redenering doortrekken, zouden we de verkiezingen eigenlijk moeten afschaffen. Alle partijen zouden dan de belangen van alle mensen moeten verdedigen. Iedereen beseft allicht dat dit ons een stap te ver zou leiden.

Een argument dat vaak voor het behoud van de opkomstplicht wordt gebruikt, is de compensatie die opkomstplicht zou bieden ten aanzien van de onmiskenbare ongelijkheid in de andere vormen van participatie. De deelname aan deze vormen van politieke participatie is sterk vertekend.

Tijdens de maanden februari en maart van vorig jaar hebben we een onderzoek gevoerd in drie grote Vlaamse steden, namelijk Antwerpen, Gent en Brugge. Alles bij elkaar hebben we 1.873 geldige antwoorden gekregen op de vraag of de ondervraagde bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen zou gaan stemmen indien de opkomstplicht niet meer zou bestaan.

Bij het verwerken van de resultaten hebben we een onderscheid gemaakt tussen een aantal antwoordcategorieën. Het komt erop neer dat 45,4 percent altijd, 14,6 percent meestal, 11,7 percent soms en 22,4 percent nooit meer zou gaan stemmen. Aangezien ze de twee meest uitgesproken categorieën vormen, heb ik een aantal kenmerken van de nooit- en de altijd-stemmers met elkaar vergeleken. De leden van de meestal- en de nooit-categorieën delen de kenmerken van de verschillende groepen.

Uit de verdeling naar partijpolitieke voorkeur blijkt dat niet alle populaire veronderstellingen kloppen. 11,12 percent van de kiezers van het

Vlaams Blok verklaart altijd aan de verkiezingen te zullen deelnemen. 11,7 percent van de ondervraagden verklaart voor het Vlaams Blok te stemmen. Het Vlaams Blok haalt op dit vlak met andere woorden een gemiddeld niveau. Voor sp·a geldt dit eveneens zeer expliciet. 21,7 percent van de kiezers van sp·a verklaart altijd te zullen gaan stemmen. Slechts 18,2 percent van de ondervraagden stemt evenwel voor sp·a. Sp·a is oververtegenwoordigd in de altijd-categorie. Ik heb al vaak horen beweren dat sp·a voor het behoud van de opkomstplicht is omdat de partij vreest dat heel wat socialistische kiezers anders zouden afhaken. Uit dit onderzoek blijkt dat dit in deze steden voor de gemeenteraadsverkiezingen alvast niet het geval zou zijn.

De nooit-categorie levert eveneens interessante resultaten op. Met 10,9 percent in deze categorie zit sp·a sterk onder de score van 18,2 percent van de kiezers. Het Vlaams Blok telt 9,9 percent van de kiezers in de nooit-categorie. Vergeleken met de 11,7 percent die de partij in de totale steekproef behaalt, houdt dit een ondervertegenwoordiging in.

Ik heb tevens een rangschikking gemaakt van de verschillende factoren die bepalen of iemand al dan niet gaat stemmen. Politieke interesse en een gevoel van politieke machteloosheid vormen de twee belangrijkste factoren. De derde factor is de houding tegenover anderen. Dit slaat op tolerantie, ook tegenover migranten. De vierde factor is het opleidingsniveau. De vijfde factor is het hoofdberoep. Deze cijfers zijn nog niet voldoende uitgevuld. Opleidingsniveau is een belangrijke determinerende factor en bepaalt in sterke mate de interesse in politiek en het gevoel van politieke machteloosheid.

Wie de altijd- en de nooit-categorie verder opdeelt op basis van leeftijd, geslacht, job, opleidingsniveau, leefsituatie, inkomensniveau en dergelijke kan enkel concluderen dat het afschaffen van de opkomstplicht ertoe zou leiden dat de mensen die altijd zouden gaan stemmen en de mensen die nooit meer zouden gaan stemmen sterk van elkaar verschillen. Bovendien zorgen de kenmerken van de mensen die nooit meer zouden gaan stemmen er precies voor dat ze in sterke mate van het overheidsbeleid afhankelijk zijn. Het gaat in sterke mate om laaggeschoolden, werklozen, ouderen en zieken. Al deze mensen vragen veel van de overheid en hebben het meest te winnen of te verliezen bij een wijziging van het overheidsbeleid. Indien de opkomstplicht wordt afgeschaft, zouden deze mensen niet meer naar de stembus trekken.

De heer André-Emiel Bogaert : Professor Devos, het gaat hier niet enkel om de opkomst-, maar ook om de stemplicht. Indien het enkel om de opkomstplicht zou gaan, zou iemand zich bij een stembureau kunnen aanmelden en weer vertrekken. Iedereen is verplicht aan de stemactiviteiten deel te nemen. Dat hij geen stem uitbrengt, is nog een andere kwestie. Klopt het dat de deelname verplicht is ?

U refereert vaak aan het Vlaams Blok. Velen gaan ervan uit dat het Vlaams Blok voor het behoud van de stemplicht is omdat het veel proteststemmen krijgt. Het Vlaams Blok is evenwel voor het afschaffen van de opkomstplicht. Op papier is er in het Vlaams Parlement een meerderheid voor mijn voorstel van decreet te vinden.

Indien de opkomstplicht in het democratisch belang moet worden behouden, vraag ik me af waarom de Europese overheid de Europese lidstaten in 1999 niet heeft opgedragen om de EU-burgers dezelfde rechten als de eigen burgers te geven en waarom de federale overheid vorig jaar niet heeft besloten dat niet-Europese inwoners dezelfde rechten als de eigen inwoners moeten krijgen.

U hebt daarnet tevens naar het gedoogbeleid verwezen. Wie niet komt stemmen, wordt meestal niet vervolgd. Ik vind dit gevaarlijk voor de democratie. De parketten voeren immers altijd een strijd over welke misdrijven prioritair moeten worden aangepakt. U vindt dat allemaal niet erg. Ik vind het erg dat iemand een straf kan krijgen omdat hij niet gaat stemmen. Dat niet wordt vervolgd, is een probleem van justitie. Voor mij als burger is het voldoende dat in de wet staat dat ik de straf kan oplopen. Het gedoogbeleid is een ander verhaal.

Uit uw tabellen blijkt dat 22 percent van de burgers stelt dat ze nooit zouden gaan stemmen en u stelt dat we daarom de stemplicht moeten behouden. Nu blijft 7 percent afwezig en stemt 4 percent blanco. Professor Billiet vraagt zich af of die 22 percent echt wel nooit zou gaan stemmen. Om de 22 percent toch te doen stemmen, zou u de stemplicht behouden, maar alle professoren zijn het erover eens dat ongeacht het stemgedrag, de verdeling ongeveer dezelfde blijft op het einde van de rit. De verplichting om te gaan stemmen heeft geen significante gevolgen, noch inhoudelijk, noch politiek.

Het klopt dat uit alles blijkt dat de minder betrokkenen bij de maatschappij zich ook minder betrokken voelen bij de politiek. Mensen die dagelijks alle soaps op de televisie bekijken, zijn bij heel wei-

nig maatschappelijke onderwerpen betrokken. Lesgeven zal dat niet opvangen. De Grondwet kent geen politieke partijen. Pas op het moment dat ze geld kregen van de overheid, werden ze omschreven in een wet. Voordien waren er enkel kiezers en gekozenen. We moeten leren leven met de politieke partijen als tussenschot. Als ik beweer op te komen voor de sociaal zwakkeren, dan moet ik mijn wervend effect zo kunnen inzetten, dat ik de zwakkeren er – met eenvoudige woorden – van overtuig om voor mij te stemmen. De stemplicht behouden omdat politieke partijen die beweren op te komen voor de sociaal zwakkeren, hun boodschap niet kunnen overbrengen, gaat toch niet op. Het wervend effect van die partijen zou wellicht veel groter zijn als ze er veel voor moeten doen dan als ze ervan uitgaan dat de mensen toch moeten komen stemmen.

De heer Carl Devos : Er is inderdaad een heel semantische discussie mogelijk over de termen opkomstplicht en de stemplicht. U hebt gelijk dat we ons niet alleen moeten aanmelden op de verkiezingszondag, maar dat we onze stembiljetten ook moeten aannemen en ermee in het stemhokje verdwijnen. Als we de normale stembusgang niet verstoren, kunnen we niet worden bestraft door de voorzitter. Ik vind dit een nogal vreemde discussie, want het betreft een tijdsverschil van hooguit 2 minuten.

U hebt gelijk dat er een discriminatie is. In België zijn er mensen die moeten gaan stemmen en andere mensen die mogen gaan stemmen. Ik ben natuurlijk geen groot voorstander van het behoud van die discriminatie, maar ze is er nu eenmaal. Er zit natuurlijk wel een lijn in het onderscheid want voor alle Belgen geldt dat ze moeten stemmen en voor alle niet-Belgen afkomstig uit Europa of er buiten, geldt het opkomstrecht. Het gaat over ongelijke categorieën, dus kan er nog over worden gediscussieerd of het wel over een discriminatie gaat. Het verschil mag voor mijn part zo snel mogelijk worden weggewerkt. Ik ben voorstander van een verplichte opkomst voor iedereen.

Bij het migrantenstemrecht werd geopteerd voor een recht en niet voor een plicht. U weet wellicht beter dan ik dat daar een politiek compromis achter steekt. Er moest worden gewerkt met de minimumeisen van de MR. Voorstanders van het migrantenstemrecht hebben de opkomstplicht om partijpolitieke redenen niet kunnen realiseren.

U wees op een potentiële sanctie. Dat die niet wordt toegepast, is geen overtuigend argument. Ik heb zelfs gezegd dat er voor mijn part een sanctie

mag worden opgelegd. In plaats van een geldboete denk ik eerder aan een alternatieve sanctie. Ik weet dat dit geen populaire of sympathieke mededeling is, maar er kan worden gedacht aan een vorm van burgerschapsopvoeding of aan gemeenschapsdienst of aan een opleiding na een aantal keer niet deelnemen aan de verplichte verkiezingen.

U vraagt of het echt wel zo is dat de 22,4 percent die beweert nooit te gaan stemmen, effectief nooit zou gaan stemmen. Ik weet dat natuurlijk niet. Dat is het probleem met elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek waarin een opinie wordt gevraagd van mensen en waarin we dus niet het gedrag van mensen bestuderen, maar de opinies die mensen hebben over hun eigen gedrag. We kunnen heel makkelijk het sociaal experiment starten door éénmalig de opkomstplicht af te schaffen. Als u dan een interuniversitair onderzoek financiert, zullen wij heel nauwgezet nagaan wie de thuisblijvers waren. Dan zal ik u niet komen vertellen wat de mensen zeggen dat ze zullen doen, maar wel wat ze gedaan hebben. U mag het me nu niet kwalijk nemen dat ik niet kan hardmaken dat de mensen echt zullen doen wat ze zeggen te zullen doen.

Wat u zegt over opleiding en wervend effect is juist. Ik heb al heel vaak gehoord dat de kaasstolpgemeenschap, namelijk de politici, de mensen uit het onderwijs en de onderzoekers, veel meer zouden moeten doen om de politiek begrijpelijk uit te leggen en aantrekkelijk voor te stellen. Laat de afschaffing van de opkomstplicht daar niet het beslissende element bij zijn. Cijfers over het vertrouwen van de burger in de politiek bewijzen heel duidelijk dat er zelfs in het huidige regime nood is aan extra motivatie en het aantrekkelijk voorstellen van de politiek. Ik ben daar een heel groot voorstander van. Ik wil daar heel lang samen met u over praten en nadenken, maar dit heeft voor mij heel weinig te maken met de afschaffing van de opkomstplicht.

5. Uiteenzetting van de heer Eric Corijn

De heer Eric Corijn : Mijnheer de voorzitter, dames en heren, ik zal me beperken tot een aantal bedenkingen. Het grote probleem is feitelijk wat wordt gedaan met de empirische gegevens bij het vellen van een politiek oordeel. Ik denk dat er heel weinig mee wordt gedaan. Het politieke oordeel moet immers veeleer afhangen van een principiële stellingname en een politiek-filosofische optie over hoe de democratie moet functioneren. De partijen zullen daarover wellicht van mening verschillen. De documentatie over de effecten is relevant, maar van bijkomstige aard. Ongewenste effecten zullen

een aantal maatregelen genereren. Zo zullen de partijen bij stemrecht in hun campagnes aandacht besteden aan het belang om te gaan stemmen.

Dat zijn echter argumenten van tweede orde. Het gaat over een principiële discussie die echter niet start bij nul. De debatten zijn te veel gericht voor of tegen een bepaald principe. Er zit echter een sequentie in de evolutie. We vertrekken bij een bestaande toestand, maar stellen voor om over te schakelen op een andere toestand. De context wijzigt dus en daarom is men verplicht om te beargumenteren waarom op een bepaald ogenblik iets wordt veranderd. Is het dan zo dat we altijd op basis van verkeerde principes hebben geleefd en moeten die nu worden gecorrigeerd? Of werden er een aantal principes, argumenten of maatschappelijke contexten gewijzigd? Een van de belangrijke criteria om in de een of de andere zin te beslissen, is de motivering van de beslissing. Het effect van de Toelichting, met het waarom en het waarom nu, is dus een heel belangrijk element bij het nemen van een beslissing.

Een ander aspect dat uit de discussies naar voren komt, is dat het probleem van de organisatie van het stemmen slechts één element is van de kwaliteit van de democratie, en niet eens een beslissend element. Het is moeilijk een mening te formuleren over een decreet dat over één zin gaat, zonder inzicht in de begeleidende maatregelen of de diagnose waarvan is uitgegaan.

De maatregel, afzonderlijk genomen, zonder discussie over begeleidende maatregelen om de kwaliteit van de democratie te versterken, zal neutraal zijn en zal zeker geen verdieping of verbreding van de democratie teweegbrengen. De negatieve argumenten kunnen alleen worden tegengesproken door begeleidende maatregelen. Ongewenste effecten zullen immers niet vanzelf weggaan.

Er ontbreken contextuele elementen in het debat. Wat zijn de andere maatregelen die gepaard gaan met de ontwikkelde visie? De politiek-filosofische stellingen die aan bod komen, moeten een zekere coherentie hebben, en er horen dus nog andere elementen bij dan het decreet zelf. Het gaat me niet om een principiële keuze, maar om een verandering, en er moeten dan ook, behalve het principiële standpunt, argumenten worden aangevoerd waarom nu een verandering wordt voorgesteld.

Daarom schiet in de toelichting de referentie aan andere landen die de stemplicht hebben afgeschaft, wat te kort. Het zou interessant zijn na te gaan waarom die is afgeschaft en of ze in een aantal ge-

vallen ooit wel heeft bestaan. Hadden ze daar goede of slechte redenen voor? De conjunctuur waarin bepaalde systemen zijn totstandgekomen, is beslissend voor het kwaliteitsoordeel. De argumentatie voor een verandering moet dus niet alleen principieel zijn, maar ook conjunctureel en moet een zekere diagnose van de toestand inhouden.

De stelling wordt naar voren geschoven dat de stemplicht indruist tegen het basisprincipe van de democratie. Dat is een sterke politiek-filosofische stelling. Als ze juist is, is het evident er voor te zijn, tenzij voor antidemocraten. Het debat wijst uit dat beide vormen kunnen voorkomen en democratisch kunnen worden geacht, op voorwaarde dat er maatregelen zijn genomen die de legitimiteit verhogen.

Het ene kan dus bestaan mits bepaalde maatregelen, en het andere kan eveneens bestaan mits andere maatregelen. Als er stemplicht is, en de mensen kennen pas een dag voor de verkiezingen de lijsten zonder dat er campagne wordt gevoerd, dan is de legitimiteit laag. De context is dus van belang.

Druist een verplichting in tegen het basisprincipe van de democratie? Ik denk van niet. Dit is een zwak argument. Elke samenleving steunt op verplichte elementen van integratie en socialisatie. We hebben een leerplicht, we spreken over verplichte inburgeringscursussen voor nieuwkomers, we heffen belastingen en we roepen mensen op voor een jury. Zo zijn er een aantal verplichtingen, burgerplichten waaraan we ons niet kunnen onttrekken. Persoonlijk ben ik daar – politiek-filosofisch gezien – voorstander van.

De mate van verplichting hangt af van de diagnose. In de samenleving kan er niet enerzijds een algemeen politiek discours zijn over individualisering, decompositie van civisme, problemen met waarden en normen en met de verhouding tussen rechten en plichten en het feit dat bepaalde bevolkingsgroepen bij uitstek een aantal verplichtingen hebben, en anderzijds tegelijkertijd een discours dat voor het eigen volk een sinds lang bestaande verplichting moet worden afgeschaft. De afschaffing moet beargumenteerd worden: waarom minder plichten?

Is het spontane burgerschap nu groter dan dertig jaar geleden? Ik denk van niet. Ik vrees dat de conjunctuur die de afschaffing verantwoordt, tegelijkertijd de argumentatie inhoudt dat er minder belang wordt gehecht aan de politieke participatie als legitimatie van de macht.

Het verband tussen legitimiteit en opkomst, in de twee systemen, is een riskant argument. De macht is institutioneel bepaald en wordt samengesteld via een bepaalde procedure. De bevolking is tijdens de verkiezingen een verzameling van burgers, die pas op dat ogenblik allen samen de natie vormen. Tussen twee verkiezingen in zijn niet de burgers de natie, maar is de natie vertegenwoordigd in de instellingen die alle soevereiniteit hebben. Daartegenover kan het argument worden gebruikt dat het gaat om opiniepeilingen, of marktonderzoeken, en dat de macht van de instellingen afhangt van de opkomst.

Is het met andere woorden niet nodig, als er een volledige vrijheid is, een minimale legitimiteit te hebben? Wat als slechts 20 procent deelneemt en de rest er zich niet meer voor interesseert? Men kan wel vragen of Bush wel een legitiem president is, gezien de bevolking die hij maar vertegenwoordigt, maar hij heeft wel de volledige macht. De legitimiteit laten afhangen van het percentage van de bevolking dat deelneemt, zou een verkeerde top-down legitimering zijn.

Zelf ben ik voorstander van een bottom-up legitimering. Dat houdt in dat de mensen, omdat ze lid zijn van de gemeenschap, om de zoveel tijd hun burgerplicht moeten vervullen, en dat houdt onder andere in dat ze een keuze moeten maken. De kwaliteit van de keuze is daarbij secundair. Ik ben geen meritocraat en ik denk niet dat hooggeschoolden betere keuzes maken dan laaggeschoolden. Ze maken andere keuzes, met andere argumenten, maar wie zal zeggen of dat beter dan wel slechter is?

Het punt is dat mensen verplicht kunnen worden aan de verkiezingen deel te nemen. Het basisprincipe van de democratie is immers dat de meerderheid beslist. Dus hebben we voordeel bij maatregelen die ervoor zorgen dat de constituanten zo groot mogelijk is, zo niet 100 procent. Als de deelname vrij wordt gemaakt, mag de legitimiteit van de instellingen niet afhangen van het niveau van opkomst.

In de toelichting staan, wat ik noem, partizanenargumenten. De band tussen participatie en de stemplicht is niet aangetoond. We kunnen niet stellen dat er in de VS of in Frankrijk minder participatie is dan bij ons met stemplicht. Dat hangt van andere dingen af. Evenmin kunnen we stellen dat de meest traditionele politieke partijen een ondemocratisch stemplichtprincipe in stand willen houden. Het debat komt zo terecht in kampen van democrati-

sche en ondemocratische, traditionele en progressieve politiek.

De scheidslijnen worden in werkelijkheid op andere manieren gevormd. We moeten ervan uitgaan dat het twee democratische opties zijn, waar andere filosofieën achter steken. Het hangt zoals gezegd vooral af van andere maatregelen en de context waarin de maatregel is ingebed, of het ene boven het andere prevaleert.

Het is evenmin bewezen dat het ontbreken van stemplicht leidt tot een hoger engagement. We meten dan gewoon met andere standaarden. Als in Frankrijk de deelname stijgt van 52 naar 60 procent, dan zeggen we dat er 8 procent meer deelnemers zijn. Maar wat gebeurt er met het derde dat niet deelneemt? Als de schommelingen gezien vanuit het niet-deelnemen, worden vergeleken met de toestand bij ons, dan krijgen we een heel ander beeld. De deelnemers zijn in ons geval niet minder geëngageerd. Voor bepaalde mensen geldt dat misschien wel, maar engagement of subjectieve betrokkenheid bij de burgerplicht hangt van veel andere dingen af dan van die verplichting zelf.

Negatief is natuurlijk dat de opkomst meer afhankelijk wordt van bijkomstige argumenten, zoals mooi of slecht weer, het samenvallen met andere dingen, enzovoort. De argumenten voor de decreetwijziging pleiten voor een andere verhouding met de kiesactiviteiten, maar in werkelijkheid komt het in de weegschaal te liggen met andere activiteiten. Als het verplicht is, heeft het echter een zekere prioriteit, waaraan de rest moet worden aangepast. De motivatie die wordt gemeten, is niet alleen een politieke, maar hangt af van alternatieven. Als de verkiezingen samenvallen met een grote voetbalmatch, een koers of andere keuzemogelijkheden, dan zullen zelfs politiek geëngageerde mensen veeleer een andere keuze maken. Dat is bij een verplichting niet het geval.

Persoonlijk ben ik voorstander van het behoud van de toestand, maar dat komt doordat ik de kwaliteit van de verandering niet hoog inschat. De toelichting bij de voorstellen van decreet die de verandering moet motiveren, zou met veel betere argumenten moeten worden gestoffeerd. Er zou veel duidelijker moeten worden gemaakt welke diagnose is gesteld over het functioneren van de democratie nu en waarom een verandering kan bijdragen tot een kwaliteitsverbetering.

Als die oefening wordt gemaakt, dan zal blijken dat het niet bij één maatregel kan blijven, maar dat er begeleidende maatregelen nodig zijn. Dan zal er

opnieuw een debat moeten komen dat onze volksvertegenwoordiging nog niet tot het einde heeft kunnen voeren, namelijk dat over nieuwe politieke cultuur, de relatie tussen de instellingen en de bevolking, de kloof tussen de burgers en de politiek, de rol van de civiele maatschappij in het politieke bedrijf, enzovoort.

Een van de kritieke punten van ons democratisch bestel, behalve de interface tussen de bevolking en de verkozenen, is de verhouding tussen de verschillende machten. Een blijvend probleem van de democratische orde is namelijk het overwicht van de executieve macht. Alle mogelijke executieven hebben een steeds groter overwicht op de samenstelling van de lijsten, de manier waarop de budgetten worden besteed en de reclames worden gemaakt.

Dat, in combinatie met het loslaten van de opkomstplicht, leidt tot een echte vermarkting en het wegvallen van het gewicht van bemiddelaars en tussenpersonen. Ik ben niet principieel tegen een verandering en ik zeg niet dat het een ondemocratisch standpunt is, maar het risico dat wordt genomen door dit alleen in te voeren zonder iets te veranderen aan de context, is zeer groot.

De heer André-Emiel Bogaert : Mijnheer Corijn, ik ben het ten volle met u eens dat er flankerende maatregelen nodig zijn. Dat is ook geen probleem. De toelichting komt uit één brein, het mijne, en wie ben ik ? Ik heb niet de academische mogelijkheden om aan vergelijkend onderzoek te doen.

Belangrijk is waarom ik het heb gedaan. De discussie komt nu op een parlementair niveau terecht. In de huidige meerderheid, waarvan ik deel uitmaak, was er een akkoord dat er werk zou worden gemaakt van een aanpassing van het gemeente- en provinciedecreet en de bijhorende kiesdecreten. Door omstandigheden is het niet tot een consensus gekomen, en werd dat afgevoerd.

In Vlaanderen zitten we voor de lokale besturen met twee soorten stemrecht en een stemplicht. Dat roept veel vragen op. In Europa behoren we tot de buitenbeentjes. Luxemburg is geen referentiepunt want die volgen ons in alles. Griekenland was tot in 1967 geen democratie. Nu komen er weer tien landen bij in Europa. Behalve Cyprus kennen ze allemaal het stemrecht. Of het goed is of slecht dat we een buitenbeentje zijn, laat ik in het midden, maar in het ruimere Europees geheel, waartoe we steeds meer gaan behoren, komen we met de stemplicht steeds meer in een marginale positie terecht.

Dat de toelichting niet perfect is, daar kan ik het mee eens zijn en er moeten inderdaad ook flankerende maatregelen komen, maar er zijn redenen genoeg waarom het nu eindelijk wordt besproken.

U zei dat er een diagnose moet worden gesteld. Een hoorzitting maakt daarvan deel uit, want we kunnen nu onze academici bevragen omtrent hun empirische en andere bevindingen. Het parlement heeft niet alle mogelijkheden. We kunnen natuurlijk pretenderen dat we het weten, maar ik ken hier niemand die dat wenst. Daarom doen we een bevraging.

Uw stelling is dat stemplicht een burgerplicht is. Mijn stelling is dat stemrecht een burgerrecht is. We kunnen daar een boom over opzetten, maar we zullen er niet uit raken. We zullen elkaar halverwege ontmoeten. Ik beweer niet dat het nu slecht is, maar vanuit mijn democratische bevoegenheid – waarmee best iets mis kan zijn – meen ik dat er in Vlaanderen vandaag in de éénnentwintigste eeuw zeker een meerderheid is voor stemrecht, en dat op grond van de redenen die ik heb genoemd, al betekent dat niet dat we eraan moeten toegeven ; kijk maar naar de kwestie van het migrantenstemrecht.

Om een betere diagnose te stellen, zou het parlement over meer middelen moeten beschikken. Waarom heb ik dit alleen ingediend ? Omdat iedereen weet dat het zo moeilijk ligt. Waarom zijn er verdragingsmanoeuvres ? Omdat de politici moeilijk kleur kunnen bekennen voor 13 juni. Als politicus heb ik daar begrip voor, want het is een heikel punt. Welke diagnosemiddelen kan het parlement nog meer inzetten alvorens over te gaan tot een politieke discussie ten gronde en alvorens een beslissing te nemen ?

Het was een rode draad doorheen uw uiteenzetting dat we meer kennis moeten vergaren, bijvoorbeeld over hoe het elders is gegaan. Welnu, ik ken geen enkel land waar een voorstel is ingediend om van stemrecht naar stemplicht over te gaan. Geen academicus zijnde kan ik me echter vergissen ; misschien kent u er wel. Er zijn wel veel landen die de andere weg hebben bewandeld. Ook dat is voor mij een argument.

De heer Eric Corijn : Met diagnose bedoel ik het centrale oordeel waarop het voorstel tot verandering steunt. Puur principieel zult u er moeilijk uit raken. Men kan niet stellen dat het ene per se democratischer is dan het andere. Zij zijn de facto evenwaardig en hangen af van bijkomende maatregelen en argumenten. De argumenten voor een bepaalde maatregel zouden een hefboomeffect heb-

ben. Het enige argument dat ik gehoord heb, is dat het de individuele vrijheid zou verhogen door de niet-geïnteresseerde kiezers niet langer lastig te vallen met de stemplicht. Dat is geen argument dat de kwaliteit van de democratie verhoogt, daar zijn andere dingen voor nodig.

Er is een crisis in de representatieve democratie, niet alleen omwille van het slechte functioneren van de instellingen, maar ook omwille van de grotere moeilijkheidsgraad van het representeren van de multiculturele samenleving met alle sociale segmenten. Men zou bijvoorbeeld regelmatige controles zoals zesmaandelijkse referenda of peilingen inlassen. Regelmatige participatie is heel wat anders dan verkiezingen om de 5 jaar. Er is geen praktijkvoorbeeld in andere landen voorhanden omdat de vergelijking met andere landen ons voor moeilijkheden stelt. Het gaat om telkens andere systemen.

Met twee ronden zouden we bijvoorbeeld de stemplicht kunnen afschaffen omdat men in een tweede ronde de mensen mobiliseert. In een eerste ronde wordt de inzet immers duidelijk gemaakt. Dikwijls is er een stijging van deelname in de tweede ronde.

Wij zien een probleem in de verhouding tussen de democratische instellingen en het electoraat. De vraag is hoe men die verhouding kan verbeteren.

De voorzitter : Ik dank de sprekers voor hun uiteenzetting.

De verslaggever,

De voorzitter,

Anny DE MAGHT-AELBRECHT   Jan PENRIS
